

*Н. І. Волкова,*

*к. е. н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,  
Донецький національний університет імені Василя Стуса  
ORCID ID: 0000-0003-3790-3636*

*Г. В. Статкевич,*

*магістрант кафедри фінансів і банківської справи,  
Донецький національний університет імені Василя Стуса  
ORCID ID: 0000-0003-0742-2727*

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.11.106

## РОЗВИТОК СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

*N. Volkova,*

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Banking, Vasyl' Stus Donetsk National University*

*H. Statkevych,*

*Master's student of the Department of Finance and Banking, Vasyl' Stus Donetsk National University*

### DEVELOPMENT OF CONSUMER LENDING IN CRISIS CONDITIONS

---

*У статті розглянуто сутність споживчого кредиту з точки зору представників системного підходу, проаналізовано стан споживчого кредитування в Україні протягом 2015—2021 рр. Проведено аналіз споживчих кредитів, які надаються фізичним особам, домашнім господарствам та нефінансовим корпораціям. Обґрунтовано вплив коронакризи на розвиток споживчого кредитування в Україні. Запропоновано концептуальний підхід до вдосконалення механізму споживчого кредитування в кризових умовах, який визначає принципи, завдання та засоби забезпечення сприятливих умов для розвитку споживчого кредитування в Україні через покращення довіри населення до кредитної системи, збільшення обсягів споживчого кредитування, створення конкурентного середовища для банків на ринку споживчих кредитів. З метою визначення подальших тенденцій споживчого кредитування проаналізовано значення споживчих кредитів в умовах фінансово-економічної нестабільності та розроблено рекомендації щодо їх розвитку у період кризи.*

*The article considers the essence of consumer credit from the point of view of the system approach, analyzes the state of consumer lending in Ukraine during 2015—2021. The analysis of consumer loans provided to individuals, households and non-financial corporations. The influence of the corona crisis on the development of consumer lending in Ukraine is substantiated. A conceptual approach to improving the mechanism of consumer lending in crisis conditions, which defines the principles, objectives and means of providing favorable conditions for the development of consumer lending in Ukraine by improving public confidence in the credit system, increasing consumer lending, creating a competitive environment for banks in the consumer credit market. The application of the formed conceptual approach will allow on the basis of the coordinated use of methods, models and tools of the mechanism to comprehensively influence the state of consumer lending avoiding, minimizing or compensating for possible threats in a changing economic environment. Demand for consumer lending is growing every year, due to the need of individuals to improve living standards. However, the intensification of consumer lending is economically important and beneficial not only for the population but also for banking institutions, as well as for the stabilization and development of the economy as a whole. The role of consumer lending in Ukraine, in conditions of financial and economic instability and deteriorating macroeconomic indicators, is extremely important. From the point of view of macroeconomics, consumer credit increases the aggregate effective demand for consumer goods and services, which in turn stimulates an increase in their production. The increase in consumer lending in Ukraine is an important factor in the development of the banking system and the economy*

*as a whole. This is how the banking system will be able to respond quickly to financial threats and prevent negative phenomena that can lead to violations of the rules of bank lending to consumer needs. In order to determine further trends in consumer lending, the importance of consumer loans in conditions of financial and economic instability is analyzed and recommendations for their development during the crisis are developed.*

*Ключові слова: банківська система, споживче кредитування, кредит, домашні господарства, нефінансові корпорації.*

*Key words: banking system banking system, consumer lending, credit, households, non-financial corporations.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Попит на споживче кредитування зростає з кожним роком, це пояснюється потребою фізичних осіб до покращення рівня життя. Проте активізація споживчого кредитування виступає економічно важливою та вигідною не лише для населення, а й для банківських установ, а також задля стабілізації й розвитку економіки держави загалом. Роль споживчого кредитування в Україні в умовах фінансово-економічної нестабільності і погіршення макроекономічних показників є надзвичайно важливою. З точки зору макроекономіки, споживчий кредит підвищує сукупний платоспроможний попит на предмети споживання та послуги, що в свою чергу стимулює збільшення обсягів їх виробництва. Збільшення обсягів споживчого кредитування в Україні є важливим чинником у розвитку банківської системи й економіки загалом.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами розвитку споживчого кредитування займалися вітчизняні вчені, серед яких варто назвати праці Вовчак О.Д., Антонюк О.І. [1], Бондар О.П. [2], Кудряшов С.В. [4], Івасів Б.С. [3]. Попри достатню велику кількість досліджень науковців, які присвячені поглибленню кредитних правовідносин, все ж таки сама їх специфіка залишається дослідженою на низькому рівні. Так, нині споживче кредитування займає суттєву частку серед інших видів кредитування, бо спостерігається швидкий розвиток сфери споживчого кредитування, збільшуються його обсяги та поширення у суспільстві.

## МЕТА СТАТТІ

На основі аналізу стану споживчого кредитування розробити концепцію його розвитку в кризових умовах, яка спрямована на забезпечення збільшення доходності банків та задоволенні потреб населення у споживчих кредитах.

## ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кредит є важливою складовою для споживачів, бо значна кількість суспільства не може обходитись без кредиту, тому він займає важливе місце у соціально-економічному розвитку країни. Споживче кредитування відіграє значну роль у банківській системі та в економіці країни. Воно допомагає задовольняти різні споживчі потреби населення не прив'язуючись до рівня доходу громадян.

Розглянемо визначення авторів, які досліджували сутнісні питання споживчого кредиту [1].

Бондар О.П. надає таке визначення: споживчий кредит — це надання державою, підприємствами, кредитними інститутами і окремими громадянами позичкової вартості (у грошовій, товарній і натуральній формі) населенню для використання її на споживчі потреби на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка [2]. Івасів Б.С. вважає, що споживчий кредит — це вид позички, яка надається торговими компаніями, банками та іншими кредитно-фінансовими установами споживачеві для придбання товарів та оплати побутових послуг [3]. Кудряшов С.В. визначає, споживчий кредит —

це один з видів банківського кредиту, що обслуговує фінансування особистих та господарських потреб домогосподарств як кінцевих споживачів валового внутрішнього продукту [4].

Оглянувши різноманітні визначення науковців, можна стверджувати, що споживчий кредит — це відносини між кредитором (банком або іншою фінансовою установою) та споживачами (фізичними особами або домогосподарствами), коли кожен зі своєї сторони бажає отримати вигоду, споживач у вигляді товару або грошей за мінімальним внеском передплати, а кредитор — у вигляді відсотка, отриманого за надання кредиту, і ці взаємовідносини базуються на принципах строковості, платності, поверненості та забезпеченості. Роль споживчого кредитування в Україні значно зростає під впливом макроекономічної ситуації та фінансової глобалізації, взаємовідносини між банками та населенням супроводжується численними проблемами.

Оскільки споживчий кредит надають банки та небанківські фінансові установи, тому проаналізуємо стан споживчого кредитування окремо за різними видами фінансового посередництва та порівняємо.

Станом на 01.05.2021 року послуги споживчого кредитування надають 73 діючих банки в Україні, з яких 33 з іноземним капіталом та 23 зі 100% іноземним капіталом та 316 кредитних спілок [6].

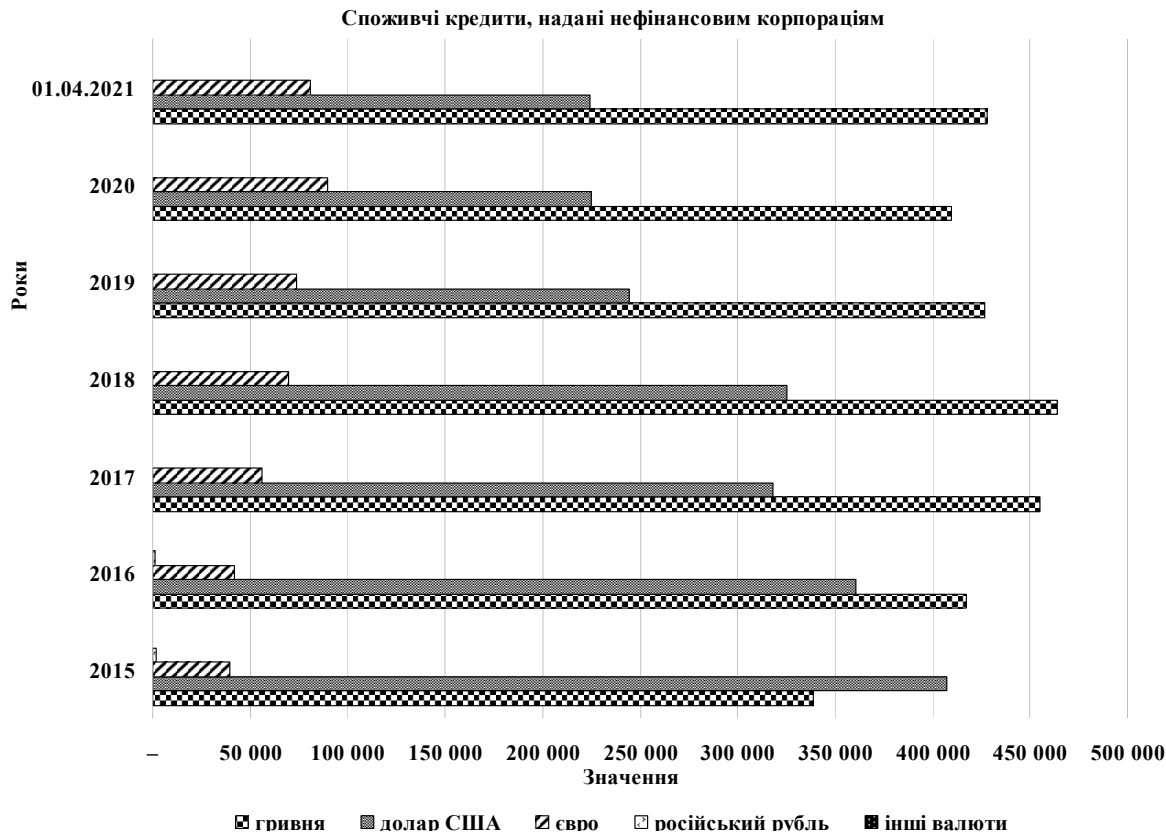
Споживчі кредити можуть надаватись нефінансовим корпораціям. Нефінансові корпорації — корпорації, основним видом діяльності яких є виробництво ринкових товарів чи надання нефінансових послуг, які розподіляються на підсектори: державні нефінансові корпорації, приватні нефінансові корпорації, нефінансові корпорації під іноземним контролем [6].

Проаналізуємо обсяги споживчих кредитів, надані нефінансовим корпораціям у розрізі валют (рис. 1).

Аналізуючи дані рисунку 1, зазначимо протягом 6 років споживчі кредити, надані нефінансовим корпораціям у гривневому еквіваленті коливаються, а саме, починаючи з 2019 року динаміка спадання до сьогодення залишається стабільною. Оцінюючи обсяги кредитів у розрізі валют, констатуємо, надання кредитів у доларах США найбільшим було саме у 2015 році, дорівнювало 407 602 млн грн і це пояснювалось кризовими умовами та зростанням курсу валюти у 3 — 4 рази. Далі, з роками курс національної валюти стабілізувався і надання споживчих кредитів у іноземній валюті зменшилось. Щодо кредитів у євро, то обсяг наданих споживчих кредитів не сильно коливається з 2015 року, хоча курс валюти долару США і євро майже однаково виросли в порівнянні з 2014 роком, бо у нашій країні в розрахунках частіше використовується долари США, або євро. Інші валюти не користуються попитом в Україні.

Домашні господарства — наймані працівники, роботодавці, самостійно зайняті працівники, одержувачі пенсій, одержувачі доходу від власності та інших трансфертів. За обсягами споживчих кредитів вони є лідерами, тому далі проаналізуємо динаміку споживчих кредитів, наданих домашнім господарствам за строками погашення (рис. 2).

Отримані результати згідно з рисунком 2 показують, що динаміка надання споживчих кредитів на термін



**Рис. 1. Споживчі кредити, надані нефінансовим корпораціям, у розрізі валют, млн грн**

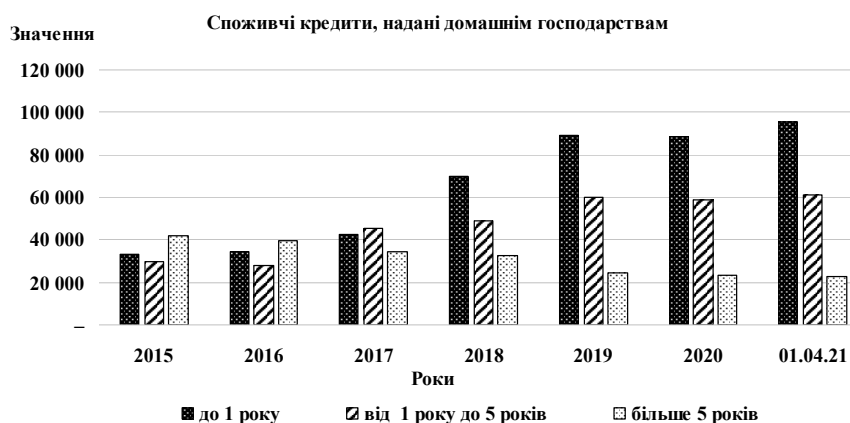
Джерело: побудовано та розраховано на основі даних Національного банку України.

до 1 року має тенденцію до зростання. Так, обсяг наданих споживчих кредитів у 2021 році становив 95 386 млн грн, що показує зростання у 2,9 рази порівняно з 2015 роком. Дослідження довело, що найбільшим попитом користуються саме кредити, які надані терміном до 1 року, так як їх легше погашати і ці кредити не мають високої вартості. Динаміка кредитів, які надані на термін від 1 року до 5 років залишається стабільною, бо споживачам зручно обирати середній термін строку, так як це найбільш комфортно і вигідно. Кредити, терміном більше 5 років мають тенденцію до зниження, так у 2021 році обсяг їх дорівнював 22 995 млн грн, а в 2015 році — 42 049 млн грн, тобто обсяг кредитів протягом 5 років зменшився на 55%.

Далі перейдемо до аналізу споживчих кредитів, що надані домашнім господарствам у розрізі валют (рис. 3).

Дані рисунка 3 свідчать про те, що в Україні найбільшим попитом користуються, звичайно, кредити, які надані в національній валюті — гривні, з кожним роком їх обсяг зростає. Так, у 2015 році їх обсяг дорівнював 66 662 млн грн, а у 2021 році — 167 992 млн грн, тобто відбулось зростання у 2,5 рази. Далі за сумами наданих кредитів у валюті є кредити, що надано у доларах США, хоча, вже починаючи з 2019 року їх обсяг зменшується. Кредити в інших валютах користуються найменшим попитом серед споживачів, але їхня сума також зменшується. Зазначимо, після 2015 року кредити в російських рублях не видавались взагалі, це пов'язано з нестійкою політичною ситуацією в країні та небажанням українців виїжджати до Росії.

Далі розглянемо структуру споживчих кредитів, наданих домашнім господарствам за цільовим призначенням.



**Рис. 2. Споживчі кредити, надані домашнім господарствам за строками погашення, млн грн**

Джерело: побудовано на основі даних Національного банку України.

Оскільки найбільш популярними споживчими кредитами є позики на придбання побутової техніки та автокредити, тому було виділено їх окремим сегментом та розподілено інші кредити за термінами кредитування (рис. 4).

З рисунка 4 бачимо, що найбільшим попитом серед споживачів користуються інші кредити, які були надані до 1 року, їхня частка складає більше 50%, що займає половину від усіх наданих кредитів, і з кожним роком їх обсяг збільшується. Сума інших споживчих кредитів, які були надані від 1 до 2 років, коливається, і з кожним роком зменшується, але найбільшим попитом дані кредити користувались у 2017 році, коли їх частка становила 17,2%, але після 2018 року частка зменшилась у 2 рази і становила вже протягом 2019—2021 років — 8,5%. Сума інших споживчих кредитів, які були надані терміном від 2 до 5 років, характеризуються зростанням. Так, у 2021 році частка становила 17%, а у 2017 році —

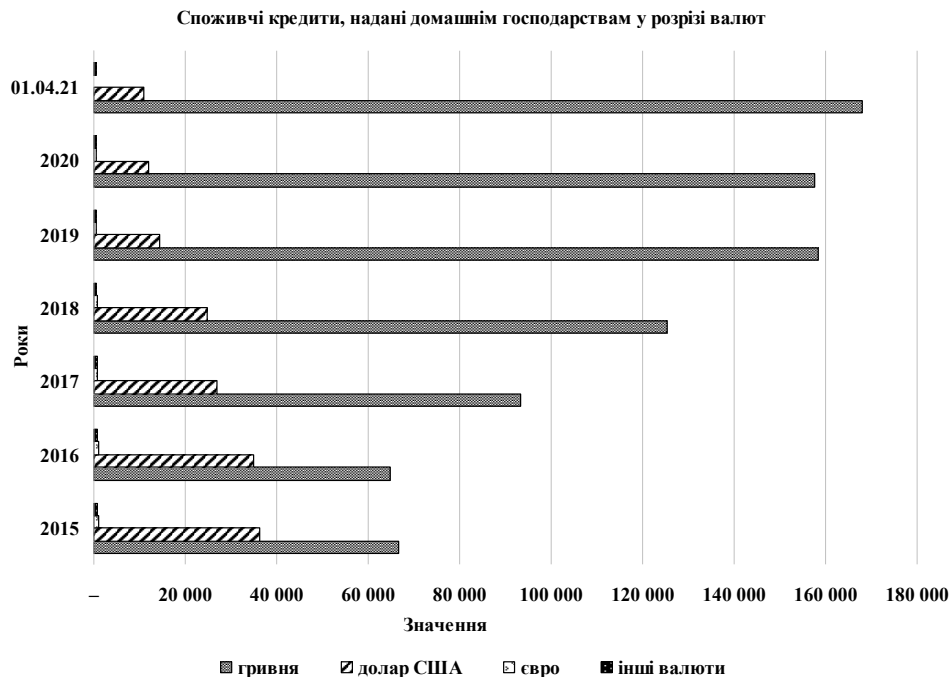


Рис. 3. Споживчі кредити, надані домашнім господарствам у розрізі валют, млн грн

Джерело: побудовано на основі даних Національного банку України.

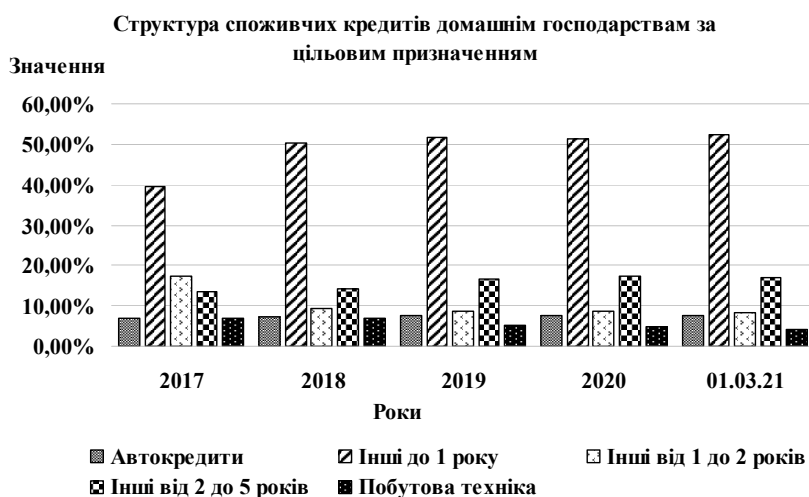


Рис. 4. Структура споживчих кредитів, наданих домашнім господарствам за цільовим призначенням

Джерело: побудовано на основі даних Національного банку України.

13,60% відповідно, тобто скоротилася на 3,4%. Тенденція зростання споживчих кредитів спостерігається щодо автокредитів. Протягом аналізованого періоду їх частка зросла на 0,7% (у 2021 році становила 7,8%, а у 2017 році — 7,0%). Аналіз кредитів на побутову техніку довів, що частка таких позик характеризується тенденцією до зменшення з 7,1% у 2015 році до 4,3% у 2021 році.

На стан споживчого кредитування впливає рівень процентних ставок, які відіграють важливу роль при зростанні обсягу кредитування. Тому на рисунку 5 відображено процентні ставки за споживчими кредитами домашнім господарствам у розрізі валют у період з 2015—2021 рр.

Як видно, протягом аналізованого періоду 2015—2021 рр. відбувається зростання процентної ставки щодо гривні, у 2015 році ставка становила 29,8%, а у 2021 році — 30,5%. Ставка за позиками у доларах США характеризується значним коливанням, так ставка зросла з 18,0% у 2015 році до 40,0% у 2017 році, далі ставка характеризується зростанням і у 2021 році ставка стано-

вила 42,4%, а у 2018 році — 15,8%, тобто збільшилась на 26,6%. Процентні ставки за кредитами у євро характеризуються нестабільністю і коливається у межах від 32,6% у 2015 році до 39,8% у 2021 році. Процентні ставки за споживчими кредитами у російських рублях є більш стабільними та коливається у межах від 49,8% у 2015 році до 50% у 2021 році. Ставки за кредитами у інших валютах коливаються від 11,1% у 2018 році до 7% у 2020 році, але у 2021 році ставка зросла порівняно з 2020 роком у 7,2 рази і становила 50%.

У ході дослідження ми пересвідчилися, що споживчі кредити можуть надаватись членам кредитних спілок і такі кредити користуються найбільшим попитом серед інших наданих кредитів.

Кредитна спілка — це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [7]. На сьогодні кредитні спілки найчастіше надають кредити на придбання товарів та виплат, на лікування, навчання та інші споживчі потреби.

У I квартал 2021 року функціонувало 316 кредитних спілок, налічувалось 413 6000 членів та було надано кредитів на кінець кварталу 2094,1 млн грн та за весь період — 550,5 млн грн [8].

Дослідження довело, споживчий кредит має найбільший попит серед інших наданих кредитів, але заборгованість все одно виникає через різні причини.

Протягом аналізованого періоду 2016—2021 рр. основна сума заборгованості коливається від 1059 млн грн у 2015 році до 1092 млн грн у 2021 році (рис. 6). Основна сума заборгованості характеризується зростанням з 1083 млн грн у 2018 році до 1197 млн грн у 2019 році. Далі, після 2019 року сума заборгованості пішла на спад, і у 2020 році її обсяг сягав 1101 млн грн у порівнянні з 2019 роком, коли обсяг боргу дорівнював 1197 млн грн, тобто відбулось зниження на 96 млн грн.

Процентні ставки за споживчими кредитами домашнім господарствам

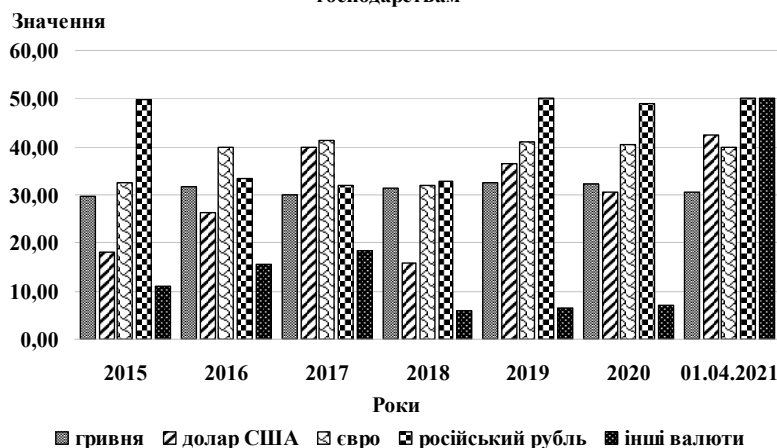


Рис. 5. Процентні ставки за споживчими кредитами домашнім домогосподарствам у розрізі валют, середньозважені ставки у %

Джерело: побудовано на основі даних Національного банку України.

Таким чином, аналіз стану споживчого кредитування домашніх господарств, нефінансових корпорацій та кредитних спілок довів, головною причиною, що призвела до неплатоспроможності позичальників є коронакриза та її наслідки, тому механізм банківського споживчого кредитування потребує вдосконалення.

У ході дослідження нами розроблено концепцію механізму вдосконалення споживчого кредитування в Україні (рис. 7), в якій сформовано мету, завдання, принципи та засоби досягнення мети, що включають у себе методи, моделі та інструменти механізму. Мета концепції полягає у розробці заходів щодо створення сприятливих умов розвитку споживчого кредитування задля збільшення доходності та підвищення ефективності банківського кредитування, не допускаючи значних затрат у посткризовий період.

Для вдосконалення споживчого кредитування запропоновані такі принципи механізму споживчого кредитування [9]:

- системність — визначає комплекс всіх особливостей оцінки банківського портфеля споживчих кредитів з метою виявлення недоліків і розробки механізмів їх ефективного розвитку задля зростання потреби у споживчому кредитуванні;

- комплексності — охоплює поєднання всіх процесів та завдань щодо розвитку споживчого кредитування. Враховує комплекс факторів, які впливають на стан споживчого кредитування;

- альтернативності — застосовується при наданні споживчих кредитів на основі використання альтернативних підходів, їх порівняльного аналізу, вибору такого інструментарію, який задовольнить потреби клієнтів і банку;

- раціональності — характеризує економічність використання позики з урахуванням інтересів банку та позичальників. Так, принцип раціональності підштовхує позичальників вчасно та в повному обсязі сплачувати кредит;

- ефективності розвитку — принцип відображає постійний рух і динаміку кредитного механізму, підштовхує банки до використання методів кредитування, які направлені на ефективність розвитку споживчих кредитів за умовами надання, які задовольняють споживачів кредитних послуг.

Засобами досягнення мети розробленої концепції є методи і моделі, а саме [10]:

- методи хеджування дозволяють знизити ризик втрат, зумовлених несприятливими для кредиторів та

Основна сума заборгованості

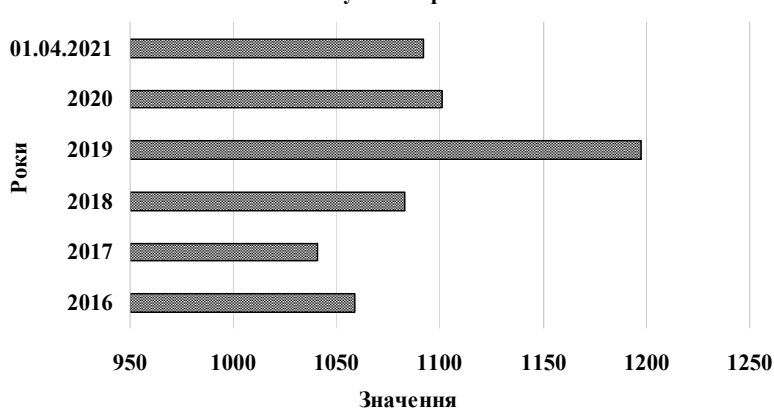


Рис. 6. Основна сума заборгованості за споживчими кредитами членів кредитних спілок, млн грн

Джерело: побудовано на основі даних Національного банку України.

споживачів коливанням ринкових цін та відсоткових ставок;

- методи оцінювання кредитоспроможності полягають у запобіганні можливих витрат при отриманні споживчого кредиту, що пов'язані із неповерненням кредиту;

- методи резервування призначені для формування резерву на покриття можливих збитків при отриманні споживчого кредиту, так як даний метод надає можливість комерційним банкам компенсувати неповернені кредити за рахунок коштів, що акумулюються відповідно до встановлених вимог;

- розрахунок показників фінансово-економічної діяльності базується на знаходженні значень фінансово-господарської діяльності споживача у порівнянні із потребами споживача та умовами банківського кредитування;

- модель стрес-тестування спрямована виміряти ризик при змозі оцінити потенційні несприятливі результати впливу величини збитків, що можуть стати наслідком різних факторів ризиків щодо споживчих витрат таких, як курс іноземних валют, процентні ставки та інші фактори.

Додамо, що засобами для досягнення мети виступають такі інструменти, як:

- відсоткова політика НБУ;
- стандарти кредитування фізичних осіб;
- курсова політика.

**ВИСНОВКИ**

Отже, на основі проведеного аналізу стану споживчого кредитування в Україні, нами встановлено, що загалом протягом досліджуваного періоду ринок споживчого кредитування зазнав негативних наслідків, але все ж таки банки намагаються зробити все можливе, аби обсяги споживчого кредитування зросли. Аналіз показав, що споживчі кредити, які надаються фізичним особам, домашнім господарствам та нефінансовим корпораціям протягом 2016—2020 рр. мали менш деструктивний характер, проте механізм стану споживчого кредитування потребує вдосконалення та пристосування до нових умов мінливого середовища. Розроблений концептуальний підхід до вдосконалення механізму споживчого кредитування системи включає певні завдання та методи, що допоможуть вплинути на банківську систему для покращення стану споживчого кредитування в Україні та запобігти негативних наслідків кризових ситуацій в подальшому.

**Література:**

1. Вовчак О.Д., Антонюк О.І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності. *Європейські перспективи*. 2016. № 2. С. 148—157.
2. Бондар О.П. Кредитування населення на споживчі потреби: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08. "Гроші, фінанси, кредит". Київ, 2007. 19 с.
3. Івасів Б.С. Гроші та кредит: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2008. 528 с.
4. Кудряшов С.В. Споживчий банківський кредит в Україні: ресурсне забезпечення та ефективність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08. "Гроші, фінанси, кредит". Ірпінь, 2007. 19 с.
5. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua>
6. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>
7. Закон України про кредитні спілки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text>
8. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua>
9. Осадчук Ю.М. Островська В.І. Підходи щодо вдосконалення кредитування споживчих потреб населення. *Науковий журнал*. 2016. № 10. С. 176—185.
10. Волкова Н.І. Концептуальні підходи щодо вдосконалення кредитування споживчих потреб населення. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4. С. 143—152.

**References:**

1. Vovchak, O. D. and Antonyuk, O. I. (2016), "Consumer lending in Ukraine: current state and trends of the financial and economic instability", *Yevropejs'ki perspektyvy*, vol. 2, pp.148—157.
2. Bondar, O.P. (2007), "Lending to the population for consumer needs", Abstract of Ph.D. dissertation, Abstract of Ph.D. dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

3. Ivasiv, B.S. (2008), *Groshi ta kredyt* [Money and credit], Kart-blansh, Ternopil', Ukraine.
4. Kudryashov, S.V. (2007), "Consumer bank credit in Ukraine: resource provision and efficiency", Abstract of Ph.D. dissertation, National University tax service of Ukraine, Irpin' Ukraine.
5. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Rates, indices, tariffs", available at: <https://index.minfin.com.ua> (Accessed 10 September 2021).
6. Official site of the National Bank of Ukraine (2021), "Macroeconomic and monetary review", available at: <https://bank.gov.ua> (Accessed 12 September 2021).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "About credit unions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text> (Accessed 12 September 2021).
8. Official site of the State Fiscal Service of Ukraine (2021), "Work plans and reports", available at: <http://sfs.gov.ua> (Accessed 16 September 2021).
9. Osadchuk, Yu. M. and Ostrovs'ka, V. I. (2016), "Approaches to improving consumer lending", *Naukovy j zhurnal*, vol. 10, pp. 176—185.
10. Volkova, N. I. (2016), "Conceptual approaches to improving consumer lending", *Ekonomika i organizaciya upravlinnya*, vol. 4, pp. 143—152.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2021 р.



**Рис. 7. Концепція вдосконалення механізму споживчого кредитування в кризових умовах**

Джерело: розроблено авторами.